

Κατὰ τὰ αἰγυπτιακὰ δόγματα ὁ υἱὸς ἦτον ἢ ἐξακολούθησις τῆς ἀτομικότητος τοῦ πατρὸς· ἔργον τῆς μητρὸς ἦτο μόνον νὰ διατηρήσῃ ἐν γαστρὶ τὸ ἀνθρώπινον σπέρμα, παρέχουσα εἰς τὸ βρέφος τῆρον καὶ τροφήν. (2)

Οὐκ ἔστι μήτηρ ἢ κεκλημένου τέκνου
 Τοκεὺς, τροφὸς δὲ κύματος νεοσπόρου.
 Τίχτει δ' ὁ θρώσκων, ἢ δ' ἄπερ ξένω ξένη.
 Ἐσωσεν ἔργος, οἷσι μὴ βλάψῃ Θεός.

(Αἶσχ. Εὐμεν. σ. 658).

Ὁ Τυφὼν ἐπομένως ὑπήκουεν εἰς τὸ κατὰ τῆς ἀτομικότητος τοῦ Ὄσίριδος μῖτος, ἐγκαλῶν τὸν Ὀρον ἐπὶ νοθείᾳ.

Ἄς παρατηρήσωμεν ἤδη ἐνταῦθα τὰ σπέρματα τῆς πολιτικῆς ἐπαναστάσεως ἣτις μέλλει νὰ διαδεχθῇ τὴν θρησκευτικὴν καὶ φιλοσοφικὴν τοῦ ἐγὼ ἐπανάστασιν· τὴν μετάβασιν δηλαδὴ ἀπὸ τὸ ἀσιατικὸν σύστημα βίων ἢ τάξεων (castes) εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν τῆς Ἑλλάδος σύστημα. Δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸ ἐγὼ ὅ,τι διὰ τοῦ δόγματος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐξησφάλισε τὴν ἐν τῷ χρόνῳ ἐξακολούθησίν του· ὁ πανθεισμός δύναται πάντοτε νὰ εἴπῃ εἰς τὴν ἀτομικότητα· ἐὰν δὲ ν θέλῃς πλέον ἀναλυθῇ εἰς ἐμὲ, ὑπῆρξεν ὁμοίως σιγμὴ καθ' ἣν δὲν ἤσουν, καθ' ἣν ἐξῆλθες ἀπ' ἐμέ. Εἰς τὴν ἄρνησιν ταύτην ἢ ἀτομικότης ἀποκρίνεται διὰ τοῦ δόγματος τῆς εὐγενείας, δι' οὗ τὸ ἐγὼ διαιώνίζεται εἰς τὸ παρελθόν, καθὼς διὰ τοῦ δόγματος τῆς ἀθανασίας διαιώνισθη εἰς τὸ μέλλον. Κατὰ τοῦτο δὲ διακρίνονται οἱ ἀσιατικοὶ βίοι ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀριστοκρατίαν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἢ εὐγένεια τῶν ομάδων (masses), ἐνῶ αὕτη εἶναι τῶν ἀτόμων εὐγένεια.

Ὁ Τυφὼν ἀποτυγχάνει καὶ εἰς τὴν τελευταίαν τοῦ ἀπόπει-

(2) Διόδ. Σικ. I.

ραν. Ἡ γνησιότης ἧτοι ἡ εὐγένεια τοῦ Ὄρου ἀναγνωρίζεται, καὶ ὁ συκεφάντης ἀποδιώκεται εἰς τὴν μεγάλην τῆς Ἀφρικῆς ἔρημον, ἧτις εἶναι τὸ κατάλληλον σύμβολον τοῦ πανθειστικοῦ συστήματος (1).

Ἱστοὶ εἰς τὴν μέθεδον τὴν ἐποίαν μέχρι τοῦδε διετηρήσαμεν, ἄς ζητήσωμεν ἤδη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ἰσχυρισμῶν μας.

Ἀφήσαμεν τὴν Ἰνδικὴν τέχνην ἐνασχολουμένην νὰ παρασταίῃ τὴν θεότητα ὑπὸ τερατώδη σχήματα εἰς τὰ ὅποια τὰ μέλη τῶν πλείον ἀντιθέτων ζώων ἀποροῦν πῶς ἠνώθησαν ἀλλήλοις. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐξ ἐναντίας ἡ θεότης κυρίως λατρεύεται ὑπὸ τὴν μορφήν πραγματικῶς ὑπαρχόντων ζώων (2).

Ἡ αἰγυπτιακὴ αὕτη μορφή παραβαλλομένη μετὰ τὴν Ἰνδικὴν εἶναι πρόοδος τῆς ἀτομικότητος, ἧτις ὁμῶς ἐνταῦθα δὲν περιορίζεται· μετ' ὀλίγον ὁ κατ' ἐξοχὴν αὐτῆς τύπος, τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον, ἀνατέλλει ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Σφιγγός, ἧτις εἶναι τὸ ζωντανὸν σύμβολον τοῦ αἰγυπτιακοῦ πολιτισμοῦ, τῆς συνθέσεως ταύτης τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ οὐκ-ἐγὼ, τοῦ Ὄσιριδος καὶ τοῦ Τυφῶνος. Ἡ μὲν κεφαλὴ τῆς Σφιγγός ἀντιπροσωπεύει τὴν ἱερατικὴν τάξιν ἐν ἣ τὸ ἀρτιγέννητον ἐγὼ συνεχέντρωσεν ὅλας τοὺς τὰς δυνάμεις, καὶ ἐτοιμάζεται νὰ κατακτήσῃ νέους κόσμους εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα· τὸ δὲ σῶμα τῆς Σφιγγός ἀντιπροσωπεύει τὸ βέδον-πλῆθος, τὸ ὁποῖον, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἤδη εἰς τὸ ἱερόν, ἐξακολουθεῖ ἐπιμένον εἰς τὴν πλάνην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ προσκολλούμενον εἰς τὰ δόγματα τοῦ πανθειστικοῦ. Καὶ ἰδοὺ μετ' ὀλίγον ἡ κεφαλὴ νικῶσα τὸ σῶμα, ὁ Τυφῶν, ἠττώμενος, τὸ ἐγὼ ἐκτυλισσόμενον ἐκ τοῦ οὐκ-ἐγὼ, ἡ θεότης ὑπὸ ἀνθρώπινον μορφήν ἐν τῷ Ὄσιριδι λατρευομένη. Τίς δὲν ἤθελεν

(1) Creuzer, *op. cit.* σ. 24.

(2) Müller, *Arch. der Kunst*, S. 228, n. 9.

ἐνταῦθα εἶπη ὅτι τὸ ἐγὼ ἔφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν του, ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι περιττὴ εἰς τὴν ἱστορίαν ἀφοῦ ἡ Αἴγυπτος ἐτελειοποίησε τὰ πάντα; Ἄλλ' ἡ τέχνη τοῦτο λέγουσα ἤθελε ψευσθῆ καθότι: ἐὰν ἡ Αἴγυπτος ἐγέννησε τὴν ἀτομικότητα ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ἐὰν ἀνεγνώρισε καὶ καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἀπαγορεύει ὅμως πᾶσαν περαιτέρω αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Ἐντεῦθεν προσέρχεται: ὅτι ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἐπιδικάζεται εἰς τὸ ἐγὼ τὸ μέγα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δόγμα, ἀφ' ἑτέρου ἡ πανθειστικὴ ἀρχὴ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀτόμου εἰς τὸ καθολικὸν πνεῦμα καὶ τῆς ἀπαρνήσεως τῆς προσωπικότητος, ἐξακολουθεῖ εἰς τὸν νόμον ἐκεῖνον δι' οὗ οὐδεὶς τῶν ἱερέων ἠδύνατο νὰ θέσῃ τὸ ὄνομά του εἰς τὸ βιβλίον του, εἰς τὰς παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπιστήμην προστεθειμένας ἀληθείας, αἵτινες διετήρουντο εἰς τὸ ἱερατεῖον ὑπὸ τὸ κοινὸν τοῦ Ἑρμοῦ ὄνομα (1).

Ἄλλ' ἡ τέχνη δὲν δύναται νὰ ψευσθῆ διὸ καὶ παρατηροῦντες ἐκ τοῦ πλησιέστερον τὴν αἰγυπτιακὴν τέχνην, ἀναγνωρίζομεν ἐν αὐτῇ τὸ ἐγὼ ἀναχαιτούμενον ὡσὰν ἐκπεπληγμένον ἀπὸ τὴν γενομένην πρόοδον, ὡσὰν αἰσθανόμενον τὴν ἀκράτητὸν ὄθησιν ἀγνώστου τινος δυνάμεως, ρίπτεται κατὰ γῆς διὰ νὰ ὑπεκφύγῃ τὴν ὁρμὴν τῆς. Ἀρκεῖ νὰ παραβάλωμεν τὸν ἐν **Belvedere** Ἀπόλλωνα, τὴν ὑψηλοτάτην ταύτην εἰκόνα τῆς ἀνθρωπίνου ἀτομικότητος, μὲ τὰ αἰγυπτιακὰ ταῦτα ἀγάλματα, τὰ ὡς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς χειρὸς φαινόμενα ἔργα, καθήμενα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ μὲ τοὺς βραχίονας κολλημένους εἰς τὸν κορμὸν, ὡσὰν μετὰ βίας νὰ ἠδύναντο νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὸ μάρμαρον, ὡσὰν τὸ μάρμαρον νὰ ἐζήτει νὰ τ' ἀναλάβῃ ἐκ νέου εἰς τὸν κόλπον του, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἄπειρον διάστημα τὸ χωρίζον τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα (2).

Καὶ ἴσως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποικιῶν ὅσοι μετέφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς ἐπιστήμας καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς Αἰγύπτου,

(1) *Creuzer*, T. 2, σ. 296.

(2) *Λ. Ρὸς*, Ἀρχαιολογία τῶν Τεχνῶν, Ἀθήναι 1841, §. 38.

παρεκινουῦντο πρὸ πάντων νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πατρίδα ἀπὸ αἴσθημα ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας, ὅπερ κορυφωθὲν εἰς τὰς ψυχὰς των δὲν ἤδύνατο πλέον νὰ ὑποφέρῃ τὰ στενὰ σύνορα ἐντὸς τῶν ὁποίων ἡ ἱερατικὴ τάξις ἤθελε νὰ τὸ περιορίσῃ. Τὰ δεσμὰ ὅμως αὐτῆς ἦσαν πολὺ δυνατὰ, ἡ αὐθεντία, ἡ παράδοσις, τὸ οὐκ ἔγωγε εἶχον πολὺ βαθείας ρίζας· (καὶ τοῦτο μᾶς ἐξηγεῖ διατὶ ὁ Τυφὼν αἰωνίως νικῶμενος, αἰωνίως ἀνεγείρεται ἀπὸ τὴν ἧτταν καὶ ἀναλαμβάνει τὰς δυνάμεις του)· ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι πρὸς τῶν ὁποίων τὴν διάνοιαν ὁ αἰὼν δὲν ἦτον εἰσέτι ὄριμος, δὲν ἤλπιζον νὰ ἐπιτύχωσιν εἰς τὴν Αἴγυπτον τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐπικρατοῦντος πανθεισμοῦ, νὰ σχίσουν ἀτιμωρητὶ τὸ κάλυμμα τὸ χωρίζον τὸ ἱερὸν ἀπὸ τὸ πλῆθος, καὶ νὰ μυσῶσιν τοῦτο εἰς τὰς προόδους ὅσας τὸ μεμονωμένον ἔγωγε εἶχε κάμει.

Ἡ Ἑλλὰς, γῆ παρθένος εἰσέτι, ὄνομα ἄγνωστον εἰς τὴν ἱστορίαν, παρέσχεν ἑαυτὴν κατὰ πολλοὺς λόγους κατάλληλον εἰς τοὺς διαμαρτυρουμένους τούτους αἰγυπτίους. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ ἔγωγε προτιμᾷ κατ' ἐξοχὴν τοὺς τόπους ἐκεῖνους ὅπου ἡ παράδοσις καὶ ἡ αὐθεντία παρεμβάλλουν ὀλιγώτερα ἐμπόδια εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων του. Βεβαρυσμένον ἀπὸ τὴν διηνεκῆ μετὰ τῶν ὑπαρχόντων δογμάτων πάλιν, ἐπικαλεῖται τὴν στιγμήν καθ' ἣν ἐξαλείψαν αὐτὰ θέλει δυνηθῆ νὰ ἐξαγάγῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του τοὺς θεσμοὺς νέας κοινωνίας αὐτὸ μόνον ὡς πατέρα ἀναγνωρίζουσης· ἅμα πεισθῆ ἐπιμένως ὅτι αἱ προλήψεις τῆς πατρίδος του σχηματίζουν φραγμὸν ἀνυπέρβλητον εἰς τὴν ὁδὸν του, ἄλλο δὲν τοῦ μένει παρὰ νὰ ζητήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς λαὸν τινα προσφερόμενον ὡσάν ἄγραφον πίνακα περιμένοντα ἀπὸ τὴν γραφίδα του ὅποιαδήποτε σχήματα. Διὰ τοῦτο οἱ πρεσβυτεριανοὶ τῆς Σκωτίας καὶ τῆς Ἀγγλίας μετενάστευσαν εἰς τὴν Ἀμερικὴν· διὰ τοῦτο οἱ διαμαρτυρούμενοι τῆς Αἰγύπτου διεύθυνον τὴν πρῶραν τῶν πλείων των πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος. Ἐκτὸς δὲ τούτου, ἡ ἐλληλικὴ χερσόνησος φαίνεται ὡσάν ἐπίτηδες ἀποχωρισθῆσα

τῆς Εὐρώπης καὶ προβαίνουσα πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ τεῖνη οὕτως εἰπεῖν χεῖρα εἰς τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν. Οἱ Αἰγύπτιοι ἄποικοι ἀποβιβαζόμενοι εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια δὲν παρήτουν τὴν ἐλπίδα, τὴν ὁποῖαν ὁ ἐξόριστος τρέφει πάντοτε εἰς τὴν καρδίαν του, νὰ ἴδῃ πάλιν τὴν πατρίδα του. Πρόσθετες δὲ τῆ γειτωνία αὕτη τῆς νέας πατρίδος μετὰ τὴν παλαιὰν ἦτον εἰς αὐτοὺς τρόπον τινὰ ἐγγύησις τῆς ἐξακολουθήσεως καὶ τῆς στερεώσεως τοῦ ἔργου των· παρῆχεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλπίδα ὅτι νέοι πάντοτε ὄπαδοὶ ἤθελον κατὰ καιροὺς ἀποχωρίζεσθαι ἀπὸ τὴν μητρόπολιν διὰ νὰ ἐμπεδώσωσι τὴν ἀποικίαν· ἢ καὶ ὅτι ἐξαιγυπτιαζομένης οὕτω τῆς Ἑλλάδος, ἤθελεν ἔλθῃ καιρὸς ὅτε οἱ ἀπόγονοί των ἤθελον ἐξελληνίσει τὴν Αἴγυπτον. Καὶ τῷ ὄντι, ὅσάκις τὸ ἐγὼ ἠσθάνθη ἑαυτὸν ἐξηντλημένον ἀπὸ τὰς νίκας του, προσέφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ ν' ἀνάψῃ τὴν εἰς τὰς χεῖρας του ἐσβεσμένην δαῖδα· καὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἵτινες διὰ τῶν ὀνομάτων των ἀνοίγουν ἕκαστος νέαν εἰς τὴν ἱστορίαν ἐποχὴν, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Πλάτων, προσῆλθον νὰ ἐμπνευσθοῦν εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Αἰγύπτου. Ἦλθε τέλος ἡ ἡμέρα ὅποτε ἡ Αἴγυπτος ὑπῆρξεν ἐπαρχία τοῦ βασιλείου τοῦ Ἀλεξάνδρου· ὅποτε ἡ μισόξενος αὕτη χώρα ἤνοιξε τὰς ἀγκύλας τῆς εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος, τὸν ἀνεγνώρισεν ὡς τέκνον καὶ τὸν ὑπεδέχθη τόσον εὐμενῶς, ὥστε αἱ Ἑλληνικαὶ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι, παρακμάζουσαι ἤδη εἰς τὸ πατρικὸν αὐτῶν ἔδαφος, εἶδον εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου νέαν δι' αὐτὰς ἐποχὴν προόδου καὶ λαμπρότητας.

Ἡ Ἑλλὰς ἐπομένως εἰς τὴν ὁποῖαν τὸ ἐξόριστον ἐγὼ ἐνεπιστεύθη τὰς προσφιλεστέρας ἐλπίδας του, ὄχι μόνον ἐξεπλήρωσε τὰς προσδοκίας του ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπερέβη. Ἐὰν ἡ Αἴγυπτος δύναται δικαίως νὰ ἐπονομασθῇ ἡ πατρίς τοῦ ἐγὼ, ἡ Ἑλλὰς εἶναι ὁ τόπος τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ τοῦ θριάμβου του, ὁ τόπος ὅπου ὁ Ὄρος ἀληθῶς ἐπραγματοποίησε τὴν κατὰ τοῦ Τυφῶνος ἐκδίχυσιν.

Ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία ἄλλο δὲν εἶναι παρ' ἢ συμβολικὴ

τοῦ θριάμβου τούτου ἱστορία, ὡς ἡ αἰγυπτία εἶναι ἡ συμβολικὴ ἱστορία τῆς προηγηθείσης πάλης. Καθὼς ἡ Ἑλλάς εἶναι ἐξακολούθησις τῆς Αἰγύπτου, οὕτω καὶ ἡ μυθολογία τῆς εἶναι τῆς αἰγυπτίας συμπλήρωσις. Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία μᾶς παριστᾷ ἐξ ἀρχῆς τὴν βασιλείαν τοῦ Χάους, ἔπειτα δὲ ἐκείνην τῶν Τιτάνων, τῶν Γιγάντων, τῶν Κυκλώπων. Τὸ Χάος τοῦτο, ὅπου χάνεται πᾶσα ἀτομικότης, οἱ ἑκατογκέφαλοι καὶ ἑκατόγχειροι Τιτᾶνες, οἵτινες μὲ τὰ τερατώδη αὐτῶν σχήματα ἀνακαλοῦν εἰς τὴν μνήμην τὰς ἰνδικὰς θεότητας, οἱ Κύκλωπες, μονόφθαλμα καὶ αὐτοὶ τέρατα, ἐνασχολούμενοι εἰς τὰς βαναύσους τέχνας, σημαίνουν καθ' ἡμᾶς τὴν πρωτότυπον ἄρνησιν τῆς ἀτομικότητος, τὴν ἀρχικὴν βασιλείαν τοῦ πανθεισμοῦ, τοῦ οὐκ ἐγὼ, τοῦ λαοῦ.

Ἐπεται ἡ βασιλεία τοῦ Κρόνου, ἣτις σημαίνει τὴν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ καθαροῦ πανθεισμοῦ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐγὼ. Ὁ πανθεισμός αἰσθανόμενος τὴν ἀτομικότητα ἀφ' ἑαυτοῦ ἀποχωριζομένην, γίνεται σκληρὸς διὰ τὴν κρατήσῃ διὰ τοῦτο ὁ Κρόνος τρώγει τὰ τέκνα του· διὰ τοῦτο οἱ Κερχιδόνιοι καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐπρόσφεραν εἰς τὰ ἀγάλματά του ἀνθρωπίνους θυσίας. Ἡ βασιλεία του ζωγραφίζεται ὡς ἡ χρυσῆ ἐποχὴ, διότι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀρχίζει ἡ τρομερὰ μεταξὺ τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ οὐκ ἐγὼ πάλη· ὡς ἡ βασιλεία τῆς ἰσότητος ἐπὶ τῆς γῆς, διότι τὸ ἐγὼ δὲν εἶχεν ἀκόμη διαγράψει τὴν ὁποῖαν ἴδομεν εἰς τὴν Αἰγύπτου διάκρισιν μεταξὺ λογίων καὶ λαοῦ. Εἰς τοῦ Κρόνου τὰς ἐορτὰς (Saturnalia) δὲν ὑπῆρχον πλέον οὔτε κύριοι οὔτε δοῦλοι· ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις ἔπαυον· ἡ ἀτομικότης ἀπληρνεῖτο ἑαυτὴν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς, ζώσης εἰσέτι εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ἀνθρωπότητος, ὁπότε αὕτη ἀκόμη δὲν ὑπῆρχεν· ἐπειδὴ δὲ ἡ μέθη καὶ ἡ παντὸς εἶδους παραλυσία ἦσαν τὰ μέσα δι' ὧν ὁ παρακμάζων πανθεισμός ἐπροσπάθει νὰ σβύσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν συνείδησιν τῆς προσωπικότητός του, διὰ τοῦτο τὰ Κρόνια ταῦτα ἦσαν περιβόητα διὰ τὰς συνοδευούσας αὐτὰ παντοίας ἀταξίας.

Εἰς μάτην ὅμως ὁ πανθεισμός ζητεῖ νὰ κρατήσῃ τὸ ἐγὼ εἰχμάλωτον εἰς τὸν κόλπον του· εἰς μάτην ὁ Κρόνος τρώγει τὰ τέκνα του· ὁ Ζεὺς διαφεύγει πάσας τὰς ἐνέδρας, ἐνηλικιωθεὶς ἀποπερατόνει τὴν μεγάλην τοῦ ἐγὼ ἐπανάστασιν· καὶ ἐκθρονίσας τὸν Κρόνον καὶ τοὺς Τιτᾶνας, λαμβάνει τὸ κράτος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ζεὺς εἶναι τὸ σύμβολον τοῦ ἐγὼ, τοῦ διὰ τῆς διανοίας ἀποχωριζομένου καὶ διακρινομένου ἀπὸ τοῦ οὐκ ἐγὼ, ἐντεῦθεν αἱ παρὰ τοῖς Ἑλλησι συνήθεις ἐκφράσεις· Διὸς νοῦς· Διὸς νημερτέα βουλή· Διὸς ὀμφή· μητιέτα Ζεὺς· εἶναι ὁ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ὁ ὑπάτος μῆστωρ, διότι ἡ τάξις τῶν πραγμάτων, ἣτις ἐστηρίζετο πρότερον εἰς τὴν αὐθεντίαν καὶ εἰς τὴν παράδοσιν, ὑψοῦται ἤδη ὀλόκληρος ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἐγὼ, τοῦ λόγου. Ἡ γενεαλογία ὄλων τῶν Ἡρώων, τουτέστιν ὄλων τῶν μεγάλων ἀτομικότητων, ἀνατρέχει εἰς αὐτόν. Δύσκολον νὰ εὔρη τις ὑψηλοτέραν εἰκόνα τοῦ παντοδυνάμου τούτου ἐγὼ, ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ κόσμος ὀλόκληρος, παρ' ἐκείνην τοῦ Ὀμήρου·

Σειρὴν χρυσεῖην ἐξ οὐρανόθεν κρεμάσαντες,
 Πάντες δ' ἐξάπτεσθε θεοὶ, πᾶσαι τε θεαῖναι·
 Ἄλλ' οὐκ ἂν ἐρύσαιτ' ἐξ οὐρανόθεν πεδίονδε
 Ζῆν' ὑπάτον μῆστωρ', οὐδ' εἰ μάλ' ἀπολλὰ κάμειτε.
 Ἄλλ' ὅτε θῆ καὶ ἐγὼ πρόφρων ἐθέλοισι ἐρύσσαι,
 Αὐτῇ κεν γαίῃ ἐρύσαιμ' αὐτῇ τε θαλάσῃ·
 Σειρὴν μὲν κεν ἔπειτα περὶ ῥίον Οὐλύμποιο
 Δησαίμην· τὰ δὲ κ' αὐτε μετήρορα πάντα γένοιτο.
 Τόσσον ΕΓΩ περὶ τ' εἰμὶ θεῶν περὶ τ' εἴμ' ἀνθρώπων.
 (Ἰλιάδ. Θ, 19.)

πλὴν ἴσως τῆς ὑπὸ Φειδίου ἐπὶ μαρμάρου ἀναφανείσης. Παρόντες βέβαια εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ ἦσαν οἱ στίχοι ἐκεῖνοι, ὅταν συνελάμβανε τὸν Ὀλύμπιον Δία, τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τύπον

τοῦ Θεοῦ - ἐ γ ῶ' ἐν ᾧ, λέγει ὁ Μύλλερ (1), ἔβλεπον οἱ Ἕλλη-
 ληνες τὸν Δία αὐτὸν ἐνσαρκωμένον, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ θεωρία
 ἦτο νηπενθὲς φάρμακον· ἂν δέ τις ἀπέθνησκε χωρὶς νὰ ἴδῃ τοῦ
 Φειδίου τὸ ἀριστούργημα, τοῦτο ἐξελαμβάνετο ὡς δυστύχημα
 ἴσον μ' ἐκεῖνον τοῦ ν' ἀποβιώσῃ ἀμύητος εἰς τὰ μυστήρια. Τὸ
 καθαρὸν, φαιδρὸν, ὑψηλὸν μέτωπὸν τοῦ ἐφαίνετο ὡς ἀνυ-
 ψούμενον ἀπὸ τὴν ἐντὸς αὐτοῦ ζῶσαν διάνοιαν· εἰρηνικὸς
 καὶ πανταχοῦ πρᾶος, ὡς τὸν περιγράφει ὁ Δίων, ἐ-
 παναπαυόμενος εἰς τὴν συνείδησιν τῆς παντοδυναμίας του· δι-
 ὅτι ὁ Ζεὺς τοῦ Φειδίου δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ τεντόνη τοὺς
 μῦς διὰ νὰ δείξῃ τὴν δυνάμιν του, καθὼς καὶ τοῦ Ὀμήρου ὁ
 Ζεὺς, ὄχι βιαζόμενος, ἀλλ' ὅτε πρόφρων θελήσει, κατα-
 σταίνει μετέωρον τὴν μεγάλην ἄλυσον τῶν ὄντων (2).

Ἀναγινώσκων τοὺς ὁμηρικοὺς τούτους στίχους, θεωρῶν μὲ
 τῆς ψυχῆς τὰ ὄμματα τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἄγαλμα, ἠδύνατό τις
 νὰ ὑποθέσῃ ποτὲ ὅτι ὁ θρίαμβος τῆς ἀτομικότητος ἦτον εἰσέτι
 ἀτελής; Καὶ μολοντοῦτο, παράδοξος τῷ ὄντι ἀντίφασις! ὁ πατήρ
 οὗτος ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ὁ παντοδύναμος οὗτος θεὸς ἀναγνώριζει
 θεότητα ἀνωτέραν αὐτοῦ, εἰς τὰς διατάξεις τῆς ὁποίας χρεωστεῖ
 τυφλὴν ὑποταγὴν· ὁ Ζεὺς ὑπακούει εἰς τὴν Εἰμαρμένην.
 Τοιοῦτος δὲ εἶναι ὁ κύριος τῆς ἀρχαιότητος χαρακτήρ ὁ διακρίνων
 αὐτὴν ἀπὸ τὴν νέαν ἐποχὴν, ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἀναπτυχθῇ ἡ προσω-
 πικότης ἐν αὐτῇ, δὲν δύναται νὰ διαρρήξῃ τὰ δεσμὰ τῆς παραδό-

(1) *Archaeologie der Kunst*, §. 115.

(2) On avait proposé à Napoléon l'aigle portant la couronné en tête, la foudre dans ses serres, s'élançant des Alpes sur le monde. Bonaparte modifia ce projet, et il préféra l'aigle en repos; majestueux comme la force, il devait être prêt à lancer la foudre; le consul trouvait quelque chose de plus grandiose dans cette attitude de l'aigle se reposant avec son oeil perçant. C a p e f i g u e, l'Europe pendant le consulat et l'Empire, T. 8, chap. 4. Καὶ ὁ Ναπολέων συναισθάνετο τὸ ὅτε πρόφρων. Καὶ ὁ Δάντης δὲν λέγει

A guisa di leon quando si posa;

σεως, καὶ πάντοτε διασώζει ἴχνη τινὰ τοῦ παλαιοῦ πανθεισμοῦ. Οἱ νικηθέντες Τιτᾶνες, ὁ ἐπίφθορος Τυφῶν, ὁ ἐκθρονισθεὶς πανθεισμός ἀφίνουν ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὸν Δία, τὸν θεὸν τῆς προσωπικότητος· ἀποσύρονται ἕμως, ὡς εἰς τελευταῖον προσφύγιον, εἰς τοὺς κόλπους τῆς εἰμαρμένης, καὶ ἐκεῖθεν διευθύνουσι ἀκόμη τὸν κόσμον, ἐκεῖθεν ζητοῦν ν' ἀναχαιτίσουν τὰς προόδους τοῦ ἐγώ. Ὁ ἀπρόσωπος οὗτος Θεὸς, ἡ ἄρνησις αὐτῆ τῆς ἀτομικότητος, ἀντιπροσωπεύει εἰς τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμὸν τὸ ἄσιατικὸν στοιχεῖον, ἐξ οὗ δὲν ἠδυνήθη οὗτος δλωσδιόλου ν' ἀπαλλαχθῆ, τὸν πλακοῦντα, τὸν δποῖον τὸ βρέφος ἐγώ δὲν ἀπεκδύθη εἰσέτι. Κατωτέρω, ὁπότε φθάσωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἀττικῆς τραγωδίας, θέλομεν ἰδῆ τὴν ἀτομικότητα, ἀντιπροσωπευομένην ἀπὸ τοὺς ἥρωας ἀπογόνους τοῦ Διὸς, ὑποτασσομένην εἰς τοὺς σιδηροῦς τῆς Εἰμαρμένης νόμους, τῆς ὁποίας ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ἀπόστολος εἶναι ἡ τρομερὰ Νέμεσις, θυγάτηρ, λέγει ὁ μῦθος, τῆς Ἀνάγκης, ἡ συντηρητικὴ ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἐξισωτικὴ τῶν ἀρχαίων θεότης. Ἀπὸ τὰς κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου τὸ βλέμμα αὐτῆς μετράει ὅλην τὴν ἀνθρώπινον κοινωνίαν· καὶ ἐὰν κεφαλὴ τις ὑψοῦται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῆς, ἐὰν ἀτομικότης τις ἀναπτύσσεται ὑπὲρ τὸ κοινὸν μέτρον, ἐὰν Ἡρως τις ἢ καλλονῆ ἢ πλούτῳ ἢ ῥώμῃ ἢ ἐγκλήμασι διακρίνεται παραπολὺ ἀπὸ τὸν λαόν, ἰδοὺ ἡ Νέμεσις ἔτοιμος νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀλαζωνείαν, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἰσορροπίαν εἰς τὴν κοινωνίαν, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸ ἄτομον πᾶν ὑπερβολικὸν καὶ ἐξέχον, ν' ἀποκαταστήσῃ ὅσον ἔνεστι τὴν Κρόνιον ἰσότητα. Ἐντεῦθεν ὁ δεισιδαιμονικὸς φόβος, τὸν δποῖον παρατηροῦμεν ῥιζωμένον εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἰδίως εἰς τὸν χυδαῖον λαόν, περὶ τοῦ φόβου τῶν θεῶν (1).

(1) Immodicis brevis est aetas et rara senectus;

Quidquid amas, cupias non placuisse nimis.

Martialis epigr. 29 lib. VI.

Εἰς τοὺς στίχους τούτους κάμνει τὴν ἐξῆς σημείωσιν ὁ Ἑράλδος: «haec

ἐντεῦθεν ἢ περὶ τῶν βασκάνων πίστις· ἐντεῦθεν τὰ γελοῖα ἐκεῖνα σχήματα καὶ περίαπτα, τὰ ὀρεῖα ἐκρέμοντο εἰς τὸ στῆθος τῶν νηπίων, καὶ μάλιστα τῶν ἔνεκα κάλλους διακρινομένων, ὥς δια τοῦ ὁποίου παρῆχον γέλωτος νὰ ἐλαττωθῇ δῆθεν τὸ ὑπερέχον αὐτῶν· ἐντεῦθεν τὰ σκωπτικὰ ἄσματα δι' ὧν συνώδευον οἱ στρατιῶται τὸν ἀρχηγόν των ἐπὶ τοῦ θριαμβευτικοῦ ὀρχήματος, εἰ ὧν κατεβίβαζον αὐτὸν ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς δόξης του εἰς τὸ πλῆθος ἐφ' οὗ εἶχεν ὑψώσει τὴν κεφαλὴν του (1). Ὅλαι αὐταὶ αἱ προλήψεις, αἵτινες ἐπιζοῦν εἰς τὸν λαὸν μετὰ τοῦ πανθεισμοῦ τὴν καταστροφὴν, εἶναι ἡχὼ παρελθούσης ἐποχῆς, εἶναι ἢ τέφρα τοῦ παλαιοῦ Ὀλύμπου τοῦ παρὰ τοῦ Διὸς ἐκπορθηθέντος. Τὸ καθ' ἡμᾶς, βεβαιωθέντες περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τεμαχίου τούτου τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον παρεμ-

fuit antiquorum sententia, immodicis et humanam sortem quacunque in re superantibus hominibus invidere Deos; et inde fieri, ne inter nos diurnent. Quare dicebat Cato Censorius senilem juventam praematurae mortis esse signum. Plin. lib. VII. cap. 51. Optabant igitur ne quid nimis placeret, ut praecipit hic Martialis, et nimiam laudationem nocere existimabant. Quidam enim prodiderunt esse homines nimia laudatione effascinantes; vid. A. G. IX. 4. Hinc proprie fascinum. Notus Virgilii locus, Ecl. VIII. 27. Baccare frontem cingite, ne vati noceat mala lingua futuro. Notetur mala lingua; nam fascinum a fando, inquit Festus. At Cloatius Verrius quasi βασκανον dictum autumat, Gell. VI. 12. Caeterum tota illa opinio ex eo fluxit, quod opinabantur Deos invidere enormiori gloriae, ut ait Tertullianus. Invidiam autem istam tantum metuebant, ut eam quocunque modo placare conarentur; et idcirco res turpiculas puerorum collo appendebant. Plant. Mil. gl. act. V. sc. 1. v. 5. Et in suis aedibus haec προβάκαντα habebant. Plut. et Pollux. »

(1) « Δηλοῦσι δ' αἱ τῶν θριάμβων εἰσοδοὶ παλαιὰν καὶ ἐπιχώριον οὔσαν τοῖς Ῥωμαίοις τὴν κέρτομον καὶ σατυρικὴν παιδίαν· ἐφεῖται γὰρ τοῖς κατάγουσι τὰς νίκας λαμβίξειν καὶ κατασκώπτειν τοὺς ἐπιφανεστάτους ἀνδρας αὐτοῖς στρατηλάτας . . . εἶδον δὲ καὶ ἐν ἀνδρῶν ἐπισήμων ταφαῖς ἅμα ταῖς ἄλλαις πομπαῖς προηγούμενους τῆς κλίνης τοὺς σατυριετὰς χοροὺς κινουμένους τὴν σικίννην ὀρχησιν, μάλιστα δ' ἐν τῶν εὐδαίμωνων κήδεσιν. » Διον. Ἀλικ. βιβλ. ζ'. ἐπὶ τέλ.

θάλλεται εἰς τὴν νέαν καὶ ἀποτελεῖ τὸν ἐνόνοντα ἀμφοτέρας κρῖνον, ὡς στρέψωμεν ἤδη τὸ βλέμμα ἀπὸ τοῦ νεκροῦ τούτου παρελθόντος πρὸς τὰς γιγαντιαίας τοῦ ἐγὼ προόδους ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου.

Ἐὰν ὁ Ζεὺς ἀντιπροσωπεύῃ τὴν νίκην τοῦ ἐγὼ, ἡ νίκη ὁμοίως αὕτη εἶναι περιωρισμένη εἰς τὸν οὐρανόν, δὲν ἔχει πρακτικὰς συνέπειας. Ὁ προφήτης καὶ ὁ Μεσσίας τοῦ Διὸς, ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ (1) ὁ προωρισμένος νὰ μεταφέρῃ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τὴν ὁποίαν ὁ Ζεὺς εἰς τὰ Ὀλύμπια δώματα ἐπραγματοποίησε, καὶ ν' ἀποθεώσῃ τὴν ἀνθρώπινον ἀτομικότητα, εἶναι ὁ Ἀπόλλων, ὅστις διὰ τοῦτο ὀνομάζεται κατ' ἐξοχὴν Διὸς Υἱός. Τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα αἰνίττεται τὴν ἄρνησιν τῶν πολλῶν, τὴν μόνωσιν, τὸ ἐγὼ (2). Ὁ Ἀπόλλων εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Ὄρος εἰς τὸν ὁπεῖον ὁ Ὄσιρις εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὴν φροντίδα τῆς κατὰ τοῦ Τυφῶνός ἐκδικήσεως (3). θέλομεν δὲ ἰδῆ πῶς τὴν ἐξεπλήρωσε.

Ἐπιχειροῦντες ἤδη ν' ἀναπτύξωμεν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ θεματός μας ὀλόκληρον τοῦ Ἀπόλλωνος τὸν μῦθον, καὶ ὑποχρεούμενοι νὰ σημειώσωμεν πολλὰς ὁμοιότητας μεταξὺ τῆς θρησκείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ, κρίνομεν ἀναγκαῖον πρὸς ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως νὰ κάμωμεν ἐκ προοιμίων οὐσιώδη τινὰ παρατήρησιν. Καὶ ὁ Χριστὸς ἦλθε ν' ἀποθεώσῃ τὴν ἀνθρώπινον ἀτομικότητα, καὶ διὰ τοῦτο ἡ παρ' αὐτοῦ καθιδρυθεῖσα θρησκεία ἔπρεπε νὰ ἔχῃ σχέσεις ὁμοιότητος μετὰ τῆς τοῦ Ἀπόλλωνος· τούτῳ δὲ μᾶλλον ὅσον ἀνατρέχοντες ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὸν Μωσαϊσμὸν καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὴν Αἴγυπτον, εὐρίσκωμεν ἀμφοτέρας τὰς θρη-

(1) Müller, die Dorer, Breslau 1824 T. I. σ. 309.

(2) Πλούτ. περὶ τοῦ Εἰ τοῦ ἐν Δελφοῖς, κεφ. 9.

(3) « Ὄρον, Ἕλληνες δ' Ἀπόλλωνα καλεῦσι. » Πλούτ. περὶ Ἰσ. καὶ Ὄσ. κεφ. 16. — « αἰγυπτιστὶ δὲ Ἀπόλλων μὲν, Ὄρος » Ἡρόδοτος. Β' 156.

σκείας τὸ αὐτὸ γάλα εἰς τὴν νηπιότητά των θηλαζούσας καὶ εἰς ταῦτά σπάργανα τυλισσομένας (1). Διὰ νὰ κατανοήσωμεν ὁμοίως ἀμέσως ὅτι ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ εἶναι ὡς ἐκείνη ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, μεταξὺ τοῦ ἀτελοῦς ἔργου τῆς ἀνθρωπίνης χειρὸς καὶ τοῦ ἀθανάτου ἔργου τῆς θείας σοφίας, ἀρκεῖ νὰ ἐρωτήσωμεν τὴν ἱστορίαν, ἣτις θέλει μᾶς εἶπῃ, ὅτι ἡ εἰδωλολατρεία, ἐξαντλήσασα τὰς ὀλίγας ἀληθείας τῆς, μετ' ὀλίγων αἰώνων ζωὴν ἐσάπη καὶ ἀπωλέσθη, ἐνῶ ὁ Χριστιανισμὸς θάλλει καὶ ἀναπτύσσεται ὁμοῦ μετὰ τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ εἶναι ἡ θεία ἐγγύησις τῆς τελειοποιήσεώς τῆς· ἀρκεῖ δὲ νὰ παραβάλωμεν τὰς ἰδέας τὰς ἀποτελούσας τὴν βάσιν ἀμφοτέρων διὰ νὰ πεισθῶμεν ὅτι αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀτομικότης, ἣτις εἶναι τὸ σημεῖον τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἐξομοιώσεως, εἶναι καὶ τὸ σημεῖον καθ' ὃ διαφέρουσιν ἀλλήλων· καθότι ἡ μὲν ὑψώνει τὴν ἀνθρώπινον ἀτομικότητα μέχρι τῆς ἐπάρσεως καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἡ δὲ τὴν διδάσκει νὰ καταδαμάσῃ καὶ νὰ πνίξῃ τὸν ἐγωϊσμόν τοῦτον, ἂν θέλῃ νὰ ὑψωθῇ καὶ ν' ἀποθεωθῇ, καὶ τὴν δεικνύει διὰ τῆς θυσίας καὶ τῆς ἐλλόγου ἀπαρνήσεως τὴν μόνην ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσιν· τῆς μὲν εἶναι σύμβολον ὁ ὑπερήφανος Ἀπόλλων· τῆς δὲ ὁ Θεάνθρωπος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐκπνέων. Ἐκθέτοντες ἐπομένως τὰς ἀναλογίας ὅσας αἰ ἐρευναί μας θέλουσιν μᾶς ἀνακαλύψει μεταξὺ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ μόνος ἡμῶν σκοπὸς εἶναι ν' ἀποδείξωμεν τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς ἀσθενῆ τινα αὐγὴν προμηνύουσαν τὴν λαμπρὰν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡμέραν, καὶ τὸν υἱὸν τῆς Λητοῦς ὡς ἄμορφον καὶ ἀνθρώπινον σκιαγραφίαν τοῦ θείου υἱοῦ τῆς Μαρίας.

Μόλις ἡ Λητώ συνέλαβεν ἐν γαστρὶ τὸν θεόν, ὅστις μέλλει νὰ ᾄῃ ὁ διερμηνεὺς τῶν βουλῶν τοῦ Διὸς, ὁ Μεσσίας τοῦ ἐ γ ὦ, καὶ

(1) Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνεχώρησαν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἄποικοι

αὶ Τιτανικαὶ δυνάμεις, οἱ εἰς τὸν πεπτωκότα πανθεισμόν ἀνηκόντες θεοὶ, συνομνύουν νὰ ἐμποδίσουν τὴν γέννησιν του· — ὁ ἄδης κινεῖται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ Λητώ ἀναγκάζεται νὰ περιπλανᾶται εἰς τὸν κόσμον ζητοῦσα τόπον ὅπου νὰ δώσῃ εἰς φῶς τὸν καρπὸν τῆς κοιλίας της· — ἡ μήτηρ τοῦ Χριστοῦ ἀναγκάζεται καὶ αὐτὴ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐστίαν της, καὶ νὰ ζητήσῃ περιπλανωμένη καταφύγιον διὰ τὸ θεῖον αὐτῆς βρέφος.

Τόσσον ἐπ' ὠδίνουσα Ἐκηβόλον ἔκετο Λητώ,

Εἴ τις εἰ γαιέων ὑεῖ θέλοι οἰκία θέσθαι.

Αἰ δὲ μαλ' ἐτρόμεον καὶ ἐδειδισαν, οὐδέ τις ἔτλη

Φοῖβον δέξασθαι

(Ὅμηρ. ὕμνῳ εἰς Ἀπόλλ. στ. 45.)

οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον καὶ δὲν εὐρίσκει, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐαγγελίου, ποῦ τὴν κεφαλὴν κλιναί.

Ἡ Ἥρα καταδιώκει διὰ τῆς ὀργῆς της τὴν δύστηνον Λητώ, ἡ νόμιμος τοῦ Διὸς σύζυγος· καθότι πάντοτε αἰ κατὰ τῆς μεγαλοφυΐας καταδιώξεις ἐγένοντο ἐν ὀνόματι τῆς νομιμότητος· — καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον ὅτι ὑπερασπίζοντο τὸν νόμον.

Ἀλλὰ ποῖος ἄλλος ἔρχεται πρὸς βοήθειαν τῆς Ἥρας; ὁ Τυφὼν· ἐνδόμυχός τις φωνῇ τὸν ἀπεκάλυψεν, ὅτι ὁ Ἀπόλλων εἶναι ὁ Ὄρος, ὁ υἱὸς τοῦ ἐχθροῦ του, ὅτι ἀπὸ τὸ βέλος αὐτοῦ θέλει λάβει τὸν θάνατον· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ ὄνου καθήμενος (καθότι ὁ ὄνος εἶναι τὸ συμβολικὸν αὐτοῦ ζῶον) κατατρέχει καὶ αὐτὸς τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ (1).

Εἰς τοιαύτην ὁμως ὀργὴν ἡ μήτηρ τοῦ Ἀπόλλωνος ἀντιτάσσει τοσαύτην γλυκύτητα, τοσαύτην πραότητα, ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο μᾶς ἀνακαλεῖ ἀκουσίως εἰς τὴν μνήμην τὴν μητέρα

(1) Ἡ ρόδ. Β'. 156. C r e a t e r T. 2 σ. 71.

τοῦ Διωτροῦ (1). Τέλος γῆ παρθένος, γῆ ἄγνωστος εἰσέτι εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ Ἡλίου, ἢ Δῆλος, ἀναφαίνεται ἐπὶ τῶν κυμάτων διὰ νὰ προσφέρῃ ἄσυλον εἰς τὴν περιπλανωμένην θεάν. Ἡ παρθενία τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως εἶναι ἐνταῦθα ὡς ἀμυδρόν τι προαίσθημα τῆς παρθενίας τῆς μητρὸς, ἰδέας παραπολὺ χριστιανικῆς ὥστε νὰ ὑψωθῇ μέχρις αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ εὐφυΐα.

Διὰ τῆς περὶ Δήλου διηγήσεως ταύτης ὁ ἑλληνικὸς μῦθος θαυμασίως ἐπικυρόνει τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν ἐδόσαμεν εἰς τὸν Ἄπόλλωνα· ἐὰν ὁ Ἄπόλλων ᾔῃναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐγὼ, ἕκαστον ἰδιαιτέρον ἐγὼ, ἕκαστη μεγάλη ἀτομικότης, πρέπει νὰ παρέξῃ αὐτὸ τὸ ἴδιον γεγονός. Καθότι πᾶσα μεγάλη ἀτομικότης ἐρχομένη ν' ἀναγγεῖλῃ εἰς τὸν κόσμον νέαν τινὰ ἰδέαν, δὲν ζητεῖ τάχα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης μίαν νέαν Δῆλον ἐφ' ἧς νὰ δώσῃ εἰς φῶς τὸν τοκετόν της; δὲν ἀποσρέφεται τὸ παλαιὸν τῆς παραδόσεως ἔδαφος, δὲν πατεῖ ἐπὶ νέου ἐδάφους; Κυριευομένη ἀπὸ τὴν μανίαν τοῦ νὰ ἐξάγῃ τὰ πάντα ἐξ ἑαυτῆς, τοῦ νὰ μὴ χρεωστῇ τίποτε εἰς τοὺς προπάτορας, στηλιτεύει διὰ τῆς γενικῆς ἐπιγραφῆς π ρ ο λ ή ψ ε ι ς ὅλα τὰ παρελθόντα, ἐξαλείφει διὰ μιᾶς τὰ παρόντα, καὶ ἀνεγείρει ἐπὶ παρθενικῆς γῆς τὸ νέον τῶν πραγμάτων οἰκοδόμημα. Ἡ λαιμητόμος ὑπῆρξεν ἢ τρίαινα δι' ἧς ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις διασεύσασα τὸν παλαιὸν κόσμον ἐπροσπάθησε νὰ δημιουργήσῃ τὴν νέαν Δῆλον.

Αἰσθανθείσης τῆς Διωτροῦς μόλις τὰς πρώτας τοῦ τοκετοῦ ὠδῖνας, ἡ Ἴρις, ἥτοι τὸ οὐράνιον τόξον, ἀναγγέλλει εἰς τοὺς Διωτροὺς τὴν μέλλουσαν τοῦ νέου θεοῦ γέννησιν, καὶ ὁδηγεῖ τὴν Εἰλείθειαν πρὸς βοήθειαν αὐτῆς·

(1) Die stets milde, den Menschen und den unsterblichen Göttern sanfte Göttin. » Müller, εὐτ. σ. 310.

Αί δ' Ἴριν προὔπερψαν ἑυκτιμένης ἀπὸ νήσου
Ἄξέριεν Εἰλείθειαν· (Ὅμ. αὐτόθι σιχ. 103.)

— τὸ ἄστρον ὁδηγεῖ τοὺς μάγους εἰς τὴν καλύβην τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Ἀπόλλων, παῖς ἀκόμη, ἔχει τὴν συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς του.

Αὐτὰρ ἐπειδὴ Φοῖβε, κατέδρωις ἄμβροτον εἶδαρ,
οὐ σέγ' ἔπειτ' ἴσχον χρῦσει στροφῶι ἀσπαίροντα,
οὐδ' ἔτι δεσμὰ σ' ἔρυκε, λύοντο δὲ πείρατα πάντα.

Αὐτίκα δ' ἀθανάτησι μετηύδα Φοῖβος Ἀπόλλων·

« Εἴη μοι κίθαρίς τε φίλη καὶ καμπύλα τόξα,

Χρήσω δ' ἀνθρώποισι Διὸς νημερτέα βουλήν. »

(αὐτ. σιχ. 127.)

« Καὶ τελειωσάντων τὰς ἡμέρας, ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐ-
« τοὺς, ὑπέμεινεν Ἰησοῦς ὁ παῖς ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ οὐκ
« ἔγνω Ἰωσήφ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Νομίσαντες δὲ αὐτὸν ἐν
« τῇ συνοδίᾳ εἶναι, ἤλθον ἡμέρας ὁδόν· καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν
« ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς. Καὶ μὴ εὐρόντες
« αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, ζητοῦντες αὐτόν. Καὶ
« ἐγένετο, μεθ' ἡμέρας τρεῖς εὔρον αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ καθε-
« ζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων, καὶ ἀκούοντα αὐτῶν, καὶ
« ἐπερωτῶντα αὐτούς. Ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες
« αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ συνέσει καὶ ταῖς ἀποκρίσεσιν αὐτοῦ. Καὶ ἰδόν-
« τες αὐτὸν ἐξεπλάγησαν· καὶ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ εἶπε·
« Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ἰδοὺ ὁ πατήρ σου καὶ γὰρ
« ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς· τί ἔ-
« ζητεῖτέ με; οὐκ ἤθετε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρὸς
« μου δεῖ εἶναί με; » (Κατὰ Λουκᾶν β', 43 καὶ ἐπ.)

Πρὶν ὅμως ὁ Ἀπόλλων θεμελιώσῃ ἐπὶ τῆς γῆς τὴν βασι-
λειάν τοῦ πατρὸς του, καὶ διερμηνεύσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους
τὰς βουλάς τοῦ Διὸς, πρέπει νὰ τὴν καθαρῶς ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς

σου· τὸ ἐγὼ, πρὶν θέσθαι ἑαυτὸν, πρέπει ν' ἀποδιώξῃ τὸ εὖ καὶ ἐγώ. Καὶ ἐνταῦθα μᾶς διηγεῖται ὁ μῦθος τὴν μάχην καὶ τὴν νίκην τοῦ Ἀπόλλωνος κατὰ τοῦ δράκοντος Πύθωνος καὶ τοῦ τερατώδους Τυφῶνος, τὸν ὁποῖον ἐγέννησεν ἡ Ἥρα ἄνευ συμπράξεως τοῦ Διός.

Ἄγχοῦ δὲ κρήνη καλλιῤῥοος, ἐνθα δράκαιναν
 Κτεῖνεν ἄναξ, Διὸς υἱὸς, ἀπὸ καρτεροῖο βιοῖο,
 Ζατρεφέα, μεγάλην, τέρας ἄγριον, ἢ κακὰ πολλὰ
 Ἄνθρώπους ἔρδεσκεν ἐπὶ χθονὶ, πολλὰ μὲν αὐτοῦς,
 Πολλὰ δὲ μῆλα ταναύποδ'· ἐπεὶ πέλε πῆμα δαφροινόν.
 Καί ποτε δεξαμένη χρυσοθρόνου ἔτρεφεν Ἥρης
 Δεινόν τ' ἀργαλέον τε Τυφάονα, πῆμα βροτοῖσιν,
 Ὅν ποτ' ἄρ' Ἥρη ἔτικτε, χολωσαμένη Διὶ πατρὶ,
 Εὗτ' ἄρα δὴ Κρονίδης ἐρικυδέα γείνατ' Ἀθήνην
 Ἐκ κορυφῆς· ἡ δ' αἴψα χολώσατο πότνια Ἥρη . . .
 Ἥ δ' ἔτεκ' οὔτε θεοῖς ἐναλίγκιον, οὔτε βροτοῖσιν,
 Δεινόν τ' ἀργαλέον τε Τυφάονα, πῆμα βροτοῖσιν.
 Αὐτίκα τόνδε λαβοῦσα βοῶπις πότνια Ἥρη,
 Δῶκεν ἔπειτα φέρουσα κακῶ κακόν· ἡ δ' ὑπέδεκτο.
 Ὅς κακὰ πολλ' ἔρδεσκε κατὰ κλυτὰ φύλ' ἀνθρώπων·
 Ὅς τῆγ' ἀντιάσεις, φέρεσκέ μιν αἴσιμον ἦμαρ,
 Πρὶν γέ οἱ ἶόν ἐφῆκεν ἄναξ ἐκάεργος Ἀπόλλων
 Καρτερόν· ἡ δ' ὀδύνησιν ἐρεχθομένη χαλεπήσιν
 Κεῖτο μέγ' ἀσθμαίνουσα, κυλινδομένη κατὰ χῶρον.
 Θεσπεσίη δ' ἐνοπὴ γένητ' ἄσπετος· ἡ δὲ καθ' ὕλην
 Πυκνὰ μάλ' ἐνθα καὶ ἐνθα ἐλίσσετο, λείπε δὲ θυμόν,
 Φοινὸν ἀποπνεύουσ'· ὁ δ' ἐπεύξατο Φοῖβος Ἀπόλλων.

(αὐτόθι, σ. 300 - 309, 351 - 362.)

Μετὰ τὰ προεκτεθέντα, εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν συμβολικὴν σημασίαν τοῦ Πύθωνος καὶ τοῦ Τυφῶνος; Τίς δὲν ἀναγνωρίζει εἰς τὸν Τυφῶνα τοῦτον γεννηθέντα ἀπὸ τῆς Ἥρας ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Διός ἡγετοῦ τοῦ ἐγώ, τὸν

αἰγύπτιον Τυφῶνα, τὸν αὐτὸν ἐκεῖνον, ὅστις πρὸ δλίγου κατέτρεχε τὴν ἐγκυμόνουσαν Λητώ, προμαντεύων ὅτι αὕτη ἔφερεν εἰς τὴν κοιλίαν τῆς τὸν φονέα του; Ὁ δὲ δράκων ἢ ὄφεις, τὸ μάλιστα μεταξὺ τῶν ζώων ἀπέχον τῆς ἀνθρωπίνου μορφῆς, τοῦ ὁποίου μόνη ἡ θεὰ ἐμπνέει ἀκουσίαν φρίκην εἰς τὸν ἄνθρωπον (1), δὲν ἦτον ὁ κατ' ἐξοχὴν τύπος ὑφ' ὃν τὸ ἐγὼ ἔπρεπε νὰ φαντασθῆ τὸ οὐκ ἐγώ; Ἀδύνατον δὲ νὰ διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν μας ἡ ἀναλογία τὴν ὁποίαν καὶ ἐνταῦθα διατηρεῖ ὁ μῦθος μετὰ τὸν χριστιανισμόν, καθ' ὃν ὁ ὄφεις εἶναι ὡσαύτως τὸ σύμβολον τοῦ διαβόλου, ὁ ἐχθρὸς τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ μετὰ τοῦ Πύθωνος μάχη δὲν εἶναι ἡ μόνη, ἐν ἣ ὁ μῦθος μᾶς παριστᾷ τὸν Ἀπόλλωνα καταπολεμοῦντα τὰ σύμβολα τοῦ ἀρχαίου πανθεισμοῦ. Φονεύει τοὺς Κύκλωπας, οἵτινες καθὼς ἴδομεν ἀντιπροσωπεύουν τὰς βαναύσους τῆς κοινωνίας τάξεις, τὸν χυδαῖον λαόν, τοῦ ὁποίου τὰς πανθειστικὰς δόξασίας ἔρχεται τὸ ἐγὼ νὰ καταστρέψῃ. Ὁ Τιτὺς ὡσαύτως, ὁ γίγας οὔτος Τιτάν, γίνεται θῦμα τῆς ὀργῆς τοῦ ἑκατηβόλου θεοῦ, διότι ἐτόλμησε νὰ ἀποπειραθῆ βιασμόν κατὰ τῆς Λητούς. Εἰς ὅλας τὰς μάχας ταύτας ἐξακολουθοῦμεν βλέποντες τὸν ἀνταγωνισμόν τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ οὐκ ἐγώ, τῆς ἀτομικότητος καὶ τοῦ λαοῦ.

Τόση αἱματοχυσία εἶχεν ὅμως μολύνει τὰς χεῖρας τοῦ Ἀπόλλωνος· διὰ ν' ἀγνισθῆ ὑποβάλλεται οὔτος ἐκουσίως εἰς τὴν μεγαλητέραν διὰ τὴν ὑπερήφανον αὐτοῦ ψυχὴν τιμωρίαν, τὴν παρὰ τῷ Ἀδμήτῳ θητείαν. Εἰς αὐτὸν ὁ Θεὸς, ἄγνωστος καὶ ὑπὸ ἀνθρώπινον μορφήν, προσέρχεται ὡς ποιμὴν καὶ δοῦλος, καὶ ἐνασχολεῖται εἰς τὰς πλέον ποταπὰς ἐργασίας. Ἡ ἐκούσιος αὕτη ταπείνωσις εἶναι ἴσως τὸ μέρος καθ' ὃ ὁ μῦθος πλησιάζει τὰ μέγιστα εἰς τοῦ χριστιανισμοῦ τὸ πνεῦμα.

(1) Ὁρα Müller, σ. 316.

Ἡ κατάκτησις τῆς γῆς δὲν πληροῖ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἀπόλλωνος· θέλει καὶ εἰς ἄλλους κόσμους νὰ γυμνάσῃ τὰ νικηφόρα αὐτοῦ ἔπλα. Ὁ Ἄδμητος στερεῖται τὴν ἀγαπητὴν σύζυγόν του Ἀλκησιν· ὁ Ἀπόλλων καταβαίνει εἰς τὸν ἄδην διαβρήξας τὰ δεσμὰ τοῦ θανάτου (1). Τοῦτο δὲ δὲν ὑπενθυμίζει τὸν Λάζαρον, ἢ μάλλον τὴν ἐκ τοῦ ἄδου ἀπελευθέρωσιν τῶν ψυχῶν τῶν προπατόρων;

ὑποτάξας τοιοιτοτρόπως εἰς τὸν πατέρα του τὴν γῆν κατὰ τὸν ἄδην, καθάρισας τὸν κόσμον ἀπὸ τὰ τέρατα τοῦ πανθεισμοῦ, ἐχρεώσται ἤδη ὁ Ἀπόλλων νὰ θεμελιώσῃ τὴν νέαν του λατρείαν, νὰ ἐξαγάγῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν νέον νόμον τοῦ κόσμου.

Καὶ ἰδοὺ ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ πυθικοῦ τρίποδος, προσφεύων εἰς τοὺς λαοὺς τὰς βουλὰς τοῦ θεοῦ αὐτοῦ πατρὸς· διὰ νὰ κοινοποιήσῃ δὲ εἰς τὸν κόσμον τὴν νέαν ἀλήθειαν, δίδει εἰς αὐτὴν σχῆμα χρησμοῦ· καθότι δὲν εἶναι αὕτη πλέον ἔργον τῆς παραδόσεως, πλάσις τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀποκάλυψις τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν κοινωνίαν. Καθὼς ἡ πατὴρ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐγέρθη διὰ μιᾶς ἐκ τοῦ μέσου τῶν κυμάτων ἀγνωστος μέχρι τοῦδε εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, χωρὶς δρατὴν τινα συγκοινωνίαν μετὰ τῆς γνωστῆς εἰκουμένης, οὕτω καὶ ἡ νέα ἀλήθεια ἡ παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος κηρυττομένη, δὲν ἔχει ρίζαν εἰς τὴν ὑπάρχουσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, δὲν ἀναγνωρίζει ὡς πατέρα παρὰ μόνον τὸ ἐγὼ, εἶναι ἐν ἐνὶ λόγῳ χρησμός.

Παρακατιόντες θέλομεν ἰδῆ ἐξερχομένους ἀπὸ τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον, ἢ τοῦλάχιστον δι' αὐτοῦ καθιερωμένους, τοὺς νέους θεσμοὺς τῆς Ἑλλάδος· θέλομεν ἰδῆ τὸν μίτον δι' οὗ ἡ ἀλήθεια τοῦ ἐγὼ μετέβη ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ χρησμοῦ ὑπὸ τὴν τῆς φιλοσοφίας, τουτέστιν ἀπὸ κτῆμα ὀλίγων

(1) Διὰ τοῦτο αἱ Εὐμενίδες λέγουσιν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα παρ' Αἰσχύλῃ σιχ. 726.

Τοιαῦτ' ἔδρασας καὶ Φέρητος ἐν δόμοις.

Μοίρας ἐπείσας ἀφθίτους θῆναι βροτοῦς.

μεκρῦημένῳν κατέστη τῶν πολλῶν κτῆμα· καὶ οὕτω θέλει ἐπικυρωθῆ ἢ ἐξήγησις τὴν ἐποίαν ἐδόσαμεν εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς χρηστήριον. Περιοριζόμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν τὴν φύσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καθιδρυθείσης λατρείας.

Σκοπὸς μας δὲν εἶναι ν' ἀνοίξωμεν ἐνταῦθα στάδιον ἐκτεταμένης φιλολογικῆς διατριβῆς περὶ τῆς ἀρχῆς, τῶν στοιχείων καὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς τοῦ Ἀπόλλωνος λατρείας· ἀρκούμεθα νὰ παραπέμψωμεν τοὺς ἀναγνώστας εἰς τὸ ἑραῖον κεφάλαιον, τὸ ἔποιον ὁ Μύλλερ εἰς τὸ περὶ Δωριέων σύγγραμμά του ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ὕλην ταύτην· τοῦτο δὲ πράττοντες προλαμβάνομεν πᾶσαν ἐνδεχομένην κατηγορίαν, ὅτι ἀπὸ συστηματικὸν πνεῦμα κυριευόμενοι διεγράψαμεν τὴν λατρείαν ταύτην κατὰ τὸν εἰς ἡμᾶς συμφερότερον τρόπον. Ποῖος δὲ εἶναι ὁ γενικὸς χαρακτήρ, ποία ἡ ἰδέα ὑπ' ἣν ὁ Μύλλερ ἀνακεφαλαίονει τοὺς θεσμοὺς ὄλους, τὰς τελετάς, τὰς ἱεουργίας ἔσαι ἀπετέλουν τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος; Ἡ ἀνύψωσις, ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐσωτερικῶν τοῦ ἀτόμου δυνάμεων, ἡ ἀποθέωσις τοῦ ἐγὼ (1). Εἰς τὸ νὰ ἐμπνεύσουν εἰς τὸ ἄτομον τὴν συνείδησιν τῆς δυνάμεώς του καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας του, εἰς τοῦτο ἔτεινον αἱ θρησκευτικαὶ τελεταί, ἡ μουσικὴ, τὰ ἄσματα, τὰ σύμβολα· τοῦτο ἐξέφραζε καὶ αὐτὸ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ Θεοῦ κάλλος, πιστὴ εἰκὼν τῆς ἐσωτερικῆς του ἀρμονίας.

Τὸ μέρος ὅμως ὅπου μᾶλλον ἢ ἄλλοῦ εἶναι ἐντυπωμένη ἡ συνείδησις αὕτη τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἐγὼ, ὅπου ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος λατρεία μᾶλλον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ πανθειστικά τῆς Ἀνατολῆς δόγματα, εἶναι τὸ ποινικὸν ἢ ἀγνιστικὸν μέρος.

Ὅποτεν ἡ θρησκεία συμπεριελάμβανεν ὅλην τὴν κοινωνίαν εἰς τὸν εὐρὺν αὐτῆς κόλπον, ὅποτεν ἔλοι οἱ κοινωνικοὶ θεοί

(1) Müller p. 361.

σμοὶ ἦσαν ἀπόρροια καὶ ἀπόφυσις αὐτῆς, τὸ ποινικὸν δίκαιον ἀπετέλει οὐσιῶδες αὐτῆς μέρος. Τὸ ἔγκλημα ἐθεωρεῖτο ὡς προσβολὴ κατὰ τῆς θεότητος, ἐπομένως δὲ καὶ ἡ ποινὴ καθῆκον τοῦ ἱερέως.

Πόσῃ ὅμως ἐπιρροὴν ἔπρεπε νὰ ἔχουσιν εἰς τὸν χαρακτῆρα τῆς ποινῆς τὰ πανθειστικά ἢ ἀντιπαθειστικά δόγματα τῶν ὁποίων ἡ λατρεία ἦτον ἔκφρασις;

Καὶ εἰς μὲν τὸν πανθεισμόν, τὸ ἄτομον δὲν ἔχει ἀνεξάρτητον ὑπαρξιν· ἐπομένως εἰς τὸ μικρότερον αὐτοῦ πταῖσμα ὁ φυσικώτερος τῆς κοινωνίας στοχασμὸς ἦτο νὰ τὸ βυθίσῃ ἐκ νέου εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Παντός. Ἐὰν ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ἀθῶα βρέφη ἐθυσιάζοντο ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, πόσον μᾶλλον δὲν ἔπρεπε ν' ἀποθάνωσιν ἀπὸ σκληρὸν θάνατον, δὲν ἔπρεπε νὰ προσφέρωνται θυσία εὐχάριστος εἰς τὴν θεότητα, οἱ ἀσεβεῖς ἐκεῖνοι οὔτινες ἐτόλμων νὰ παραβιάζουν τοὺς νόμους τῆς; Ἐντεῦθεν αἱ συχναὶ ἀπάνθρωποι ποιναὶ, αἵτινες μαρτυροῦν τὴν εἰς τὴν Ἀνατολήν ἔμφυτον περιφρόνησιν τῆς ἀνθρωπίνου ἀτομικότητος.

Μόλις ὅμως ἀποκτήσαντος τοῦ ἐγὼ τὴν συνείδησιν τῆς ὑπαρξεώς του καὶ τῆς ἀξίας του, ὅλον τὸ παλαιὸν ποινικὸν σύστημα ἔπρεπε νὰ πέσῃ. Ἡ ποινὴ ἔπρεπεν ἀπὸ τοῦδε νὰ ἔχη βαθμοὺς, διότι δὲν ἐνεργεῖτο πλέον ἐπὶ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον ἡ κοινωνία ἐθεώρει ὡς μηδέν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἐσέβετο αὕτη τὴν ὑπαρξιν. Ἡ ποινὴ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἦναι τοιαύτη ὥστε νὰ θανατόνη, νὰ μηδενίσῃ τὸ ἄτομον, καθότι τὴν μηδένισιν ταύτην ἀπεστρέφετο ἡ συνείδησις τοῦ ἐγὼ, τοῦ τῆς νέας κοινωνίας νομοθέτου. Διὰ τοῦτο ἡ ποινὴ, ἥτις εἰς τὸ προλαβὸν σύστημα ἦτον ἐκδίκησις τῆς θεότητος, ἔπρεπε νὰ γίνῃ συμφιλίωσις τοῦ ἀτόμου μετὰ τῆς θεότητος ἢ ποινὴ ἥτις πρότερον ἦτο ἐξωτερικόν τι βεβιασμένως ἐφηρμοσμένον εἰς τὸ ἄτομον, ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ ἤδη ἀπὸ τὰ ἴδια αὐτοῦ σπλάγχνα, νὰ ἦναι γέννημα τῆς μετανοίας του, ὄχι πλέον ἐκδίκησις ἀλλὰ ἁγάθη καὶ κάθαρσις τοῦ ἐνόχου, ἰλ. α. σ. μ. ο. ς (expiation).